

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

ראש השנה ופרשת האזינו, תשס"ח
מספר 721מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הוספה במניין התקיעות וביטול התקיעות בשבת

שתי תקנות חכמים ייחודיות במצוות שופר: הוספה במניין התקיעות שבהן אנו מחויבים מהתורה וביטול מצוות התקיעה מהתורה כשראש השנה חל בשבת.

הוספה על מנין התקיעות: חכמים למדו שקיום מצוות תקיעת שופר מהתורה בראש השנה הוא בתקיעת תשעה קולות. בשל ספקות שהצטברו במהלך שנות הגלות כיצד יש לבצע נכון את התרועה, נהגו לתקוע שלושים תקיעות, כדי לבצע את כל האפשרויות (רמב"ם הל' שופר ג, א-ג). במשך השנים התקבל מנהג בקהילות רבות לתקוע מאה תקיעות: שלושים "דמיושב" לפני מוסף, שלושים "דמעומד" בתפילת לחש של מוסף, שלושים בחזרת הש"ץ ועוד עשר בסוף תפילת מוסף. **ביטול התקיעות כשראש השנה חל בשבת:** כשראש השנה חל בשבת, אין תוקעים. הטעם הוא: "הכל חייבין בתקיעת שופר, ואין הכל בקיאים בתקיעת שופר. גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד, ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים" (ב' ראש השנה כט ע"ב).¹

על תקנת חכמים להוסיף במניין התקיעות מעבר לחובה הנלמדת מהתורה הקשו התוספות: "הא קעבר משום כל תוסיף?" (ראש השנה טז ע"ב; כח ע"ב), ומפנים לאמור בתורה: "את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא תסף עליו ולא תגרע ממנו" (דב' יג:א). לכאורה תוספת התקיעות אינה שונה מהאיסור להוסיף מין חמישי לארבעת המינים או פרשה נוספת לארבע הפרשיות שבתפילין וכד'. על זה השיבו התוספות: "ויש לומר דאין שייך 'בל תוסיף' בעשיית מצוה אחת ב' פעמים. כגון כהן אם מברך וחוזר ומברך אותו צבור עצמו, או נוטל לולב וחוזר ונוטל, וכן תוקע וחוזר ותוקע". כלומר מצווה שיש לקיימה פעם אחת מותר לחזור ולקיימה כמה פעמים, ואין עוברים בזה על איסור 'בל תוסיף'.

הרב שלמה בן אדרת, הרשב"א, השיב תשובה משלו: "במה שעמדו חכמים ותקנו לצורך אין כאן בל תוסיף דכבר אמרה תורה על פי התורה אשר יורוך". לדבריו, איסור 'בל תוסיף' הוא כשאדם מוסיף דבר מה למצווה מדעת עצמו, כגון כהן שהוסיף ברכה משלו, אך לא כשמדובר בתקנת חכמים. וכך בעניין האיסור לא לגרוע (חידושי הרשב"א לראש השנה טז ע"א):

והוא הדין בבל תגרע לצורך. כגון יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, אע"ג דאמרה תורה תקעו, עמדו וגזרו שלא לתקוע, וכל זה לצורך. והכא נמי (=כך גם) לצורך ראו לתקוע, ולחזור ולתקוע, ומצוה לשמוע לדברים חכמים מלא תסור. כן נראה לי.

הרשב"א קישר בין שתי התקנות – הוספה במניין התקיעות וביטול התקיעות בראש השנה שחל בשבת. לדבריו, האיסור להוסיף או לגרוע לא חל על תקנות בית דין.²

¹ על פי הירושלמי (ר"ה פ"ד ה"א), אין מצווה מהתורה לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת. ראו בספרי: "תקיעת שופר במקדש ובמדינה ולאחר החורבן", **מועדי יהודה וישראל**, מרכז שפירא תשס"ד, עמ' 47-65.

² ראו עוד: רמב"ם הל' ממרים ב, ט ובראב"ד שם; רבי יהודה הלוי, כוזרי מאמר ג סעיף מ. על דברי התוספות והרשב"א הללו דנו אחרונים רבים, בהם הרב יוסף באב"ד, **מנחת חינוך** מצווה תנד, סעיפים ג-ה; הרב יוסף דב הלוי סולוביצ'יק, **בית הלוי**, חלק א, סימן מב; הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, **שו"ת משיב דבר** חלק א סימן לו, ובהעמק שאלה, שאילתא נג אות ד; הרב צבי פסח פרנק, **מקראי קדש - ימים נוראים**, עמ' סו-סז; הרב ישראל יעקב קנייבסקי, **קהילות יעקב**, מסכת ראש השנה, סימנים ט-י.

על דברי הרשב"א הקשה הרב אריה לייב ממיץ (טורי אבן ראש השנה טז ע"ב): איסור 'בל תגרע' הוא כשאדם מקיים מצוה אך לא בשלמות, כגון שלוש פרשיות בתפילין, שלושה מינים בלולב. אך כשאנו מקיים כלל, אין זה גירעון אלא ביטול מוחלט! ? את קושיית הטורי אבן על הרשב"א מיישב הראי"ה קוק, ומדבריו למדים עיקרון חשוב בעניין תפילה ותקיעות בראש השנה. לדבריו, יש להסביר את דברי הרשב"א על פי דברי רבו הרמב"ן (עץ הדר השלם, אות טו):

כתב הרמב"ן (על הפס' בויק' כג:ב: 'מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש') דמצות מקרא קודש ביום טוב הוא מהתורה, היינו להתאסף ולעשות איזה ענין של תפילה מענין קדושת היום בציבור. ויש לומר שהיא מצוה כללית על הציבור ואולי אינה מוטלת על כל יחיד... כללות ענינם וקיבוץ הציבור על זה הוי דאורייתא, דיש לומר דהיחיד אינו מחויב בזה כי אם כלל הציבור במקום שהוא נמצא... אם כן מה שמתפללין וקוראין מקרא קודש של זכרון תרועה ובפרט בציבור, חשוב כהתחיל את המצוה, וכשאנו תוקע נקרא שמגרע, והוי שפיר בל תגרע, אלא שאינו עובר משום טעמו של הרשב"א, כיון שהוא עושה לצורך ועל פי חכמים אין בו משום בל תגרע.

ההתכנסות הציבורית לתפילה היא הביטוי של החג כ"מקרא קודש". המקרא הוא אספה לתפילה, ובראש השנה מצוות שופר היא חלק מתוכן ההתכנסות והאספה. המניעה לתקוע בשופר כשראש השנה חל בשבת גורעת מאופן קיום המצווה השלמה, אלמלא דברי הרשב"א שאם מדובר בתקנת חכמים, אין זה נחשב גריעה.

המלכת ה' בראש השנה בתפילה ובתקיעה בציבור

אמנם גם אדם יחיד שלא נמצא במסגרת ציבור חייב במצוות שופר. אך המצווה בשלמותה היא בציבור, בחבר עיר (ראש השנה לד ע"ב). "הציבור חייבין לשמוע התקיעות על סדר הברכות... אבל היחיד, בין ששמע על סדר ברכות בין שלא שמע על הסדר, בין מעומד בין מיושב יצא, ואין בזה מנהג" (רמב"ם הלכות שופר ג, ז-יב).

הרב נפתלי צבי-יהודה ברלין, הנצי"ב, מסביר בפירושו (הרחב דבר ויק' כג:כד) את ההבחנה בין אופי התקיעות בהתכנסות ציבורית ובין מסגרת יחיד. שתי מגמות יש למצוות השופר: האחת – לעזור לתשובה, וזה נעשה גם במסגרת יחיד. האחרת – להמליך את ה' בעולם, כפי שממליכים מלכים בתרועה (ראו שמו"א י:כד), וזה נעשה רק בציבור, "הקב"ה בא לשכון כבוד בישראל וממליכים אותו בתפילת מלכויות זכרונות ושופרות". במסכת ראש השנה (טז ע"א) נאמר:

אמר הקב"ה: אמרו לפני בראש השנה מלכויות זכרונות ושופרות. מלכויות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה, ובמה? בשופר.

גם כשראש השנה חל בשבת, היו תוקעים במקדש. שכן במקומו של המלך, בארמונו, ממליכים אותו כבכל שנה, אך מחוץ למקדש ביטלו חכמים את מצוות השופר.

ההתכנסות הציבורית הגדולה מכולן בראש השנה הייתה בבית המקדש. שם גם התקיעה הייתה מיוחדת (משנה ראש השנה ג, ג-ד):

שופר של ראש השנה – של יעל פשוט, ופיו מצופה זהב, ושתי חצוצרות מן הצדדין. שופר מאריך וחצוצרות מקצרות, שמצות היום בשופר.

רק בבית המקדש היו תוקעים כך, וחכמים גערו במי שרצה לעשות כן מחוץ לגבולות המקדש. אסמכתא לדבר (ראש השנה כז ע"א):

אמר רבא ואיתימא ר' יהושע בן לוי: מאי קראה? דכתיב: 'בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' (תה' צח:ו). לפני המלך ה' הוא דבעינן חצוצרות וקול שופר, אבל בעלמא לא. תקיעה בחצוצרות במקדש היא ביטוי לעבודת ה' הציבורית הנעלה מכול. בכל המועדים היו תוקעים בחצוצרות בעת הקרבת קרבן היום (רמב"ם הל' כלי המקדש ג, ה):

בימי המועדות כולם ובראשי חדשים היו הכהנים תוקעים בחצוצרות בשעת הקרבן, והלויים אומרים שירה. שנאמר: 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצוצרות, על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני א-להיכם אני ה' א-להיכם' (במ' י:י).

אלא שבמועדים האחרים תוקעים רק בזמן הקרבת קרבנות היום, ואילו בראש השנה תקעו בחצוצרות בעת התקיעה בשופרות. הרב דוד הכהן, 'הרב הנזיר', כותב: "עיקר התקיעות הוא במקדש כחלק מהעבודה במקדש, כמו שהיו תוקעין בחצוצרות על הזבחים" (קול ואור, ירושלים תשנ"ד, עמ' ס). התקיעה בשופר בראש השנה במקדש היא חלק מעבודת המקדש באותו יום ולא מגדרי מצוות השופר. לבד מקרבנות המוסף הקרבים בראש השנה, שעליהם תקעו בחצוצרות כמו במועדים האחרים, תקעו בחצוצרות גם בזמן שתקעו בשופר, משום שתקיעה בשופר במקדש שקולה להקרבת קרבן ציבור במקדש, ולכן כפי שהחצוצרות מלוות את קרבן היום כך הן מלוות את התקיעה בשופר.

לתקיעות בשופר יש מגמה נוספת על השתיים שנזכרו לעיל: "תוקעין ומריעין כשהן יושבין, ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, כדי לערבב השטן" (ראש השנה טז ע"ב). הקולות הרבים נשמעים לו כקול שופרו של משיח, שבזמנו תתגלה מלכות ה' במלואה.

הרב יהודה זולדן
המדרשה לנשים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>